

Ennakointi- ja arviointijaoston tehtävä

- 1) Ylläpitää kuntien peruspalveluiden tilannekuvaa seurantatietoon ja ennakointiin perustuen sekä luoda edellytyksiä ennakoinnille.
- 2) Tunnistaa kuntien peruspalveluiden kehitykseen liittyviä riskejä.
- 3) Koota arviointi- ja ennakointitietoa johtamisen ja kehittämisen tueksi sekä raportoida laajemmin tarvittaessa.
- 4) Edistää peruspalvelujen ennakointi- ja arviointitiedon käyttöä kunnissa.
- 5) Suunnitella miten kuntien peruspalvelujen ennakointia ja arviointia toteutetaan sote-uudistuksen myötä sekä tehdä esitys ennakointi- ja arviointijaoston työn jatkosta.

Jaosto voi koota keskuudestaan alatyöryhmiä sekä kutsua kokouksiinsa neuvottelukuntaan kuulumattomia asiantuntijoita.

Suunnitelman aihiot kesäkuun 2021 kokouksesta

Mikko Mehtonen totesi, että tehtävänanto on aika avoin. On huomioitava kysymys mihin tehtäviin suunnataan, jos sote-uudistus toteutuu. Suhtautuu avoimesti, miten kokonaisuutta viedään eteenpäin. Väestönmuutos ja opetuspalvelut ovat keskeisiä tarkastelukohteita. Koronan aikaansaama palveluvelka-kysymys esim mielenterveyspalvelussa voisi olla mielenkiintoinen teemana. Kysymys myös, voiko taloutta tarkastella riskitekijänä ja pitäisikö työllisyyspalvelujen olla mukana. Infrapuolella liikenneväylät ovat suurimmat kokonaisuudet yli miljardin euron kustannuksella. Tutki kuntia-työtä tulee hyödyntää.

Kirsi Kaunisharju totesi, että ikäluokkien pienentyessä on haasteita järjestää palveluja ja joudutaan miettimään kunnissa erilaisia vaihtoehtoja. Toisaalta kaupungeissa on maahanmuuton tuomat haasteet opetuksessa ja kaupunkien sisäinen erilaistuminen ollut paljon esillä tutkimuksessa mm Venla Berneliuksen toimesta. Kulttuuri- ja liikuntapalveluissa on ollut kuluneen vuoden aikana paljon kiinnioloa, tällä on myös selkeä hyte-yhteys. Kirjastojen osalta ei paljon kuntaeroja, mutta kulttuuripuolella ovat erot suurempia. Jos tutki kuntia-työtä uudistetaan, vaatii paljon panostusta.

Mutta osa kaupunkien haasteista on alueelliseen ja sosiaaliseen eriytymiseen liittyviä ja maahanmuuttajien/vieraskielisten ongelmat kytkeytyvät alueelliseen ja sosiaaliseen eriytymiseen.

Yksi näkökulma jatkovalmisteluun: OKM:n näkökulmasta keskeistä on sivistyksellisten oikeuksien toteutuminen. Tämä on olennaista eri koulutusasteiden näkökulmasta ja myös kulttuuri-, liikunta- ja nuorisopalveluiden näkökulmasta. Yksi tärkeä kysymys on, miten asukkaiden sivistykselliset oikeudet toteutuvat nyt ja jatkossa erilaisissa kunnissa.

Riku Honkasalo nosti esiin koulumäärän vähenemistutkimuksen. Ennakointifoorumista on tulossa tuloksia pitkäaikaisista vaikutuksista. Ennakointi on valistunutta arvausta käytettävissä olevilla tiedoilla ja aina on mahdollisuus erehtyä.

Jarkko Lahtinen totesi, että etätyön lisääntyminen on nostanut uusia painopisteitä varhaiskasvatukseen ja esiopetukseen ja heijastuu laatuvaikutuksina. Varhaiskasvatuksen lapsimäärät ovat toistaiseksi kasvaneet, mutta sekin tulee kääntymään ennen pitkää laskuun. Kuntien väliset erot ovat suuria. Rahoitusjärjestelmä ei seuraa, vaikka varhaiskasvatuksessa kunta joutuu järjestämään palvelut ulkokuntalaisille. Infrassa myös kevyen liikenteen väylät ovat hyte-vaikutteisia. Kuntien tehtäväpohdintaan sote-vaikutukset, työllisyys ja kotouttaminen ovat tärkeitä.

Minna Ylikännö totesi, että työllistämisasioiden siirron osalta ei ole vielä selvyttä, asiaan liittyy paljon asioita kuten kotouttaminen, kuntien väliset erot. Yksi kysymys on kuntien älykäs pieneneminen. Ennakoinnin ja kohtaannon tarkastelun haasteet ovat selkeitä – ajantasaisen tiedon saaminen eri aloilta. Tilastojen reaaliaikainen saatavuus on haaste. Kunnissa tehdään skenaariotyötä ja lyhyen aikavälin ennakointia. Tärkeää olisi tuottaa ennakkoinnin tueksi mahdollisimman reaaliaikaisesti dataa/tietoa. Työvoimapula ja siihen liittyvä keskustelu työperäisestä maahanmuutosta ovat TEM:in kannalta tärkeitä.

Nina Knappe totesi, että THL on toteuttanut viime kierroksella alueellisen tarkastelun erityisteemoihin liittyen esimerkiksi ikääntyneiden palvelut. Uudentyyppiset palvelut ja koronasta johtuva palveluvelka ovat tärkeitä näkökulmia, sekä etätyön vaikutukset. Lämpileikkaavina teemoina ovat mielenterveyden, lastensuojelun ja syrjäytymisen haasteet, rajapintayhteistyö ja digitaalisuus. Henkilöstön saatavuus on tulevaisuudessa yhä suurempi haaste.

Tässä omaa puheenvuoroani koskevat tarkennukset sote-teemoista. Yksi alueilta vahvasti nouseva haaste on siis ollut jo pidemmän aikaa nuo ikääntyneiden välimuotoiset palvelut, joille on tarvetta tehostetun palveluasumisen ja kotihoidon välisinä asumispalveluina, mutta joihin valvontaviranomaiset suhtautuvat nihkeästi. Ympäri vuorokautisen hoivan/tehostetun palveluasumisen hoitajamitoitukset ovat saaneet alueet/kunnat niin ikään etsimään uusia palvelumuotoja, sillä henkilöstöpula on jo nyt akuutti ja edelleen paheneva ongelma monilla alueilla ja merkittävä kustannuksia nostava tekijä. Edes ostopalveluna henkilöstöä ei ole kaikilla alueilla saatavilla. Tämä edellä mainittu on yksi iso haastevyöhyke, vaikka on toki julkisuudessaakin ollut runsaasti esillä.

Koronan vauhdittama ”digiloikka” on yksi selkeä teema ja digitaalisia palveluja kehitetäänkin voimakkaasti myös korvaamaan heikkoa hoitohenkilöstön saatavuutta.

Kolmas iso teema liittyy sitten koronan vauhdittamaan ylisukupolvisen syrjäytymiskehitykseen ja väestön eriytymiseen ja missä ongelmavyöhyke liittyy usein mielenterveys- ja päihdeongelmaa, rikollisuutta, työttömyyttä, yksinhuoltajuutta, pienituloisuutta ja lastensuojelun tarpeen kasvua. Tässä kokonaisuudessa yhdyspintatyön merkitys korostuu, sillä tarve monialaisten toimijoiden yhteistyölle ja palveluille on suuri. Tämä usein jo nuoria aikuisia koskeva joukko on yhteiskunnalle kallis ryhmä ja siksi ongelmiin pitäisi pystyä tarttumaan jo varhaisessa vaiheessa.

Mia Malmila toi esiin hyte-vaikutukset, kuntalaiset käyttävät palveluja seuraamatta organisaatorajoja, reaaliaikaisten tilastojen käyttö muutoksen seurannassa on tärkeää.

Jarkko Huovinen nosti palvelujen organisointiin liittyvät muutokset, työllisyys- ja eriytymiskehityksen ja niiden yhteyden rahoitukseen, sekä monipaikkaisuuden.

Mikko Meuronen piti hyvänä, että jaoston agenda on riittävän avoin. Julkishallinnon ja -talouden tilannekuvan muodostamisessa on yhä suuria haasteita koronasta johtuen. Vuoden 2020 ja 2021 toiminnot kuntataloudessa poikkeavat merkittävällä tavalla tavanomaisesta, suunnitellusta toiminnasta. Näin ollen esimerkiksi sote-sektorille on aiheutunut palveluvelkaa. Kuitenkin myös tulo- ja menovirrat ovat kuntasektorilla kokonaisuudessaan eronneet todella paljon tavanomaisesta. Siten esimerkiksi hoitopalveluvelkailmiönkin tarkastelu ja siihen puuttuminen vaatii ko. sektorin toimintovajetta laajempaa tase-, talous- ynnä muuta analyysia. Lisäksi meneillään on valtavia rakenteellisia muutoksia, ja koronakriisin eri vaikutusten erottaminen muista trendeistä tulee olemaan suuri haaste reformien toimeenpanossa. Olisi hyvä selvittää, miten yllämainitut teemat ja ilmiöt, sekä ennakointi- ja arviointijaoston työ muutoin liittyy KUTHANEKin talousjaoston työhön. Kuntapolitiikka-työryhmän työtä pitää myös seurata aktiivisesti.

Sihteeri totesi rahoitusyhteydet organisoitumisessa talousjaostoon ja kuntatalousohjelmaan, sekä havainnot varhaiskasvatuksen- ja esiopetuksen, sekä lastensuojelun kustannuksista ja niiden seurannasta. Euroopan Neuvosto ja OECD ovat korostaneet koronaseurannassa viranomaisten horisontaalisen ja vertikaalisen yhteistyön kehittämistä.

Puheenjohtaja totesi koronan vaikutusten aiheuttamien siirtymien olevan mielenkiintoinen osa työtä. Työsuunnitelman tulee ottaa huomioon riskitarkastelu, tietotarpeiden ennakointi, yhteys talouteen, tilannekuvan tarkastelu ja arvioinnin jatkokehittäminen. Ennakointi- ja arviointinäkökulmat ovat tärkeitä, jatkuva oppiminen, työllisyys huomioiden eläköityminen ja ammattiosaaminen. Myös digitalisaatio ja kansalliskielisten palveluiden ja saamenkielisten palveluiden saatavuus ovat näkökulmia työhön.

Työsuunnitelman rakenne-ehdotus

1) Riskitarkastelu

Sote-uudistuksen toteuttaminen ja koronakriisin jatkuminen antavat työryhmän työlle jo sinänsä laajan riskikehikon. Palvelujen toimivuus ja saatavuus on varmistettava laajan hallinnon uudistuksen toteuttamisessa. Tämä merkitsee uutta yhteistyötä osittain uusien toimijoiden välillä. On tarpeellista, että työryhmässä käydään säännöllisesti tilanpäivitys ilmenneistä ongelmista, ennakoimattomia ongelmia ilmenee varmasti ja niitä kannattaa käyttää tietojohdamisen konkreettisina esimerkkeinä.

Koronakriisin seurauksena riskejä on todentunut esimerkiksi nuorten ja lasten palveluissa ja hoitovelan kasvusta johtuen. Työryhmällä on tärkeä tehtävä katsoa laajaa kuvaa yli sektorirajojen ja tunnistaa kriittiset palvelut, joissa tarvitaan erityistoimia. Mielenterveyspalvelut, sydän- ja syöpähoidot, terveyden ja hyvinvoinnin edistämisen merkitys, päihteiden käytön ongelmien kasvu, eristäytymisen ja liikunnan laiminlyöntien tila voivat olla näistä esimerkkejä.

Esimerkiksi lapsistrategian osana julkaistu lapsibudjetointia käsittelevä raportti nostaa erikseen sateenvarjomaiseksi ilkeäksi ongelmaksi syrjäytymisen. Syrjäytymisen osatekijöitä voi löytyä perheistä, koulusta, työ- ja koulutusmarkkinoiden, sekä

kunnallisten ja alueellisten toimijoiden palvelujen toimivuudesta. On olemassa tarve analysoida syrjäytymistilannetta ja etsiä vaikuttavia toimenpiteitä.

Toimenpide-ehdotukset:

Syksyllä 2021 järjestetään kokousten yhteydessä kaksi erillistä kokonaisuutta.

Ensimmäinen koskien sote-uudistuksen käytännön toteuttamista. Sote-toteuttamistilannetta seurataan kaikissa vuoden 2022 kokouksissa.

Toinen kokonaisuus koskee peruspalvelujen riskitarkastelua koronatilanteen pohjalta ja tilanteesta vedettävistä johtopäätöksistä. Erityisenä painopisteenä pidetään syrjäytymisen analyyttistä kokonaistarkastelua ja viranomaisyhteistyön laajemman näkökulman kautta.

2) Tietotarpeet

Peruspalvelujen pitkäikäinen ongelma on perässä laahaava tilastointi. Työssä pitäisi huomioida korona-aikana päivittäistasolla toiminut tilastointi avainmittareissa. Sote-uudistuksen toteuttamisessa seurantamittaristoa tarvitaan myös etupainotteisesti aiempaa selvästi enemmän. Tietojohtamisen konkretisointi on hyvin tarpeellista.

Väestön ikääntymisestä johtuva tuetun asumisen vaihtoehtoiset tavat tarvitsevat omaa selvittämistä, samoin yhteistyömallit esimerkiksi varhaiskasvatuksessa ja koulunkäynnissä kuntien välillä. Myös monipaikkaisuuden käytännön toimivuus voi olla potentiaalinen selvitettävä asia.

Toimenpide-ehdotukset:

Syksyllä 2021 järjestetään esittely nykyisestä tilastomateriaalista ja sen digitaalisesta hyödyntämisestä. Näkökulmana on katsoa materiaalin yhteen toimivuutta ja tietokatveita.

Suomen ikärakenteen muutoksen vaikutusta seurataan erityisesti väestöltään pienevien kuntien osalta. Kunta- ja aluehallinto-osastolla on käynnistymässä eriytymiskehityksen jatkoselvitys. Työryhmä voisi selvittää erityisesti lasten ja nuorten palvelujen tilaa ja saatavuutta rajatuissa kuntaryhmissä. Mukana voisi olla infrastruktuuriin ja digitalisaation hyödyntämiseen korona-aikana liittyvä tarkastelu.

3) Talouden yhteys

Peruspalvelujen ja erilaisten talouteen liittyvien työryhmien yhteyttä on vahvistettava. Esimerkiksi kuntatalousohjelmassa on mahdollisuuksia tarkastella myös yksittäisten palvelujen kustannuskehityksen merkitystä talouden kokonaisuudessa aikaisempaa tarkemmin. Sote-muutoksen kautta kuntien itsehallinnollinen palveluvastuu kapenee ja

vastaavasti hyvinvointialueiden vastuulle tulevien palvelujen taloudellinen kontrolli tiukentuu ja siirtyy kunnista keskushallinnon vastuulle.

Yksi keskeinen julkisen talouden toimivuuteen liittyvä tekijä maan kaikissa osissa on peruspalvelujen työntekijöiden saatavuus, joka vain korostuu eläköitymisen voimistuessa ja väestön ikääntymisen myötä.

Palvelujen vaatimat toimitila- ja liikenne-investointiratkaisut ovat myös talouteen liittyviä kriittisiä seikkoja, joita olisi mahdollisesti tarkasteltava tarkemmin.

Toimenpide-ehdotukset:

Keväällä 2022 järjestetään keskustelutilaisuus eri työryhmien edustajien kanssa kokonaisuuteen liittyvistä kehittämistarpeista.

4) Tilannekuva

Tilannekuvan muodostaminen julkisen hallinnon vastuulla olevista kansalaisten palveluista on merkittävä haaste. Kokonaisuudessa tarvitaan keskeisiä hyvinvointimittareita, joiden pitäisi olla luotettavia ja mahdollisimman pysyviä. Mittarityössä haasteena on yksimielisyys riittävän pienestä määrästä avaintietoja: nykyisessä tilastointijärjestelmässä on tuhansia tunnuslukuja, joista kokonaisuuden hahmottaminen ei ole helppoa.

Vesihuolto on kunnallisen infrastruktuurin toimivuuden kannalta keskeinen palvelu. Vesihuoltoratkaisut poikkeavat kunnittain toisistaan. Työryhmä voisi toteuttaa tarkastelun, jossa katsottaisiin vesihuollon tilaa maan eri osissa.

Perusoikeuksien toteutuminen laajasti on tärkeä tilannekuvan näkökulma. Myös digitalisaation eteneminen, maahanmuuttajien integroituminen ja alueiden välinen ja sisäinen eriytymiskehitys ovat tärkeitä tilannekuvan osakokonaisuuksia.

Toimenpide-ehdotukset:

Keväällä 2022 järjestetään laajempi keskustelutilaisuus, joka käsittelee koronatilanteen jälkeistä peruspalvelujen tilaa, mukana myös kansalaisyhteiskunnan edustajia.

Keväällä 2022 järjestetään vesihuollon tilanteesta eri osapuolia kokoava alan haasteita tarkasteleva tilaisuus. Mikäli kokonaisuus päätetään toteuttaa, työryhmää tulisi täydentää ympäristöministeriön edustuksella.

5) Arvioinnin kehittäminen

Peruspalvelujen tilanteen arviointi on jatkuva prosessi, jolle ei ole vain yhtä toimintatapaa. Työskentelyn lähtökohta tulisi olla avoimuus ja yhteistyö eri tahojen

välillä. Koska näkökulma työhön on ollut viime vuodet varsin viranomaispainotteinen, myös kansalaisnäkökulman laajentaminen työhön voi olla tarpeellista.

Koska esitetty toimintatapa on aiempaa ongelma- ja ratkaisukeskeisempi, eikä työryhmän toimintaan ole erillisiä määrärahoja, mahdollisuudeksi jää kuitenkin esimerkiksi TEAS-hankkeiden hyödyntämismahdollisuus.

Toimenpide-ehdotukset:

Kevään 2022 TEAS-hankkeiden hakukierrokselle valmistellaan rajatusta, työryhmän keskeiseksi nostamasta ongelmakokonaisuudesta aloite tutkimushankkeeksi.

Syksyllä 2022 valmistellaan ajatuspaperi peruspalvelujen arvioinnin tilasta ja peruspalvelujen sekä kuntainfran tulevaisuusnäkymistä. Paperin näkökulma tulisi olla yleistajuinen ja veroille vastinetta-hengessä kirjoitettu.